

POTRZEBA OBECNOŚCI OJCA W RODZINIE

Ks. Prof. Dr hab. Jan Zimny – KUL STALOWA WOLA

Ur. w 1952 roku w Bojanowie. W l. 1976-82 studia filozoficzno-teologiczne w WSD w Przemyślu. W r. 1990 licencjat z teologii zaś w r. 1991 doktorat z katechetyki na KUL a następnie studia z pedagogiki. W r. 2005 doktorat a w 2006 r. habilitacja z pedagogiki. W r. 2010 tytuł profesora z pedagogiki. Obecnie profesor nauk humanistycznych z zakresu pedagogiki katolickiej. Wykładowca w wielu jednostkach uczelnianych w kraju i za granicą. Organizator ośrodka młodzieżowego, wielu konferencji krajowych i zagranicznych, sesji naukowych, kursów i szkoleń. W l. 2007-2008 prodekan WZNoS KUL, w l. 2009-2010 dziekan Wydziału Zamiejscowego Prawa i Nauk o Gospodarce KUL w Stalowej Woli oraz pełnomocnik Rektora KUL ds. organizacji Filii KUL w Stalowej Woli. W l. 1999-2010 Dyrektor Instytutu Teologicznego w Sandomierzu. Autor wielu monografii i publikacji zbiorowych, artykułów naukowych opublikowanych w Polsce i za granicą. Ekspert MEN ds. awansu zawodowego nauczycieli. Redaktor naczelny „Pedagogika Katolicka”, „Pedagogia Ojcostwa”, „Katolikus Pedagogia”. Promotor wielu prac naukowych, w tym kilku doktoratów. Prezes Oddziału Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Sandomierzu, Akademickiej Rady Pedagogów Katolickich w Sandomierzu oraz Międzynarodowej Rady Pedagogów Katolickich w Ružomberku na Słowacji. Współzałożyciel Międzynarodowego Zespołu Badawczego Pedagogów Katolickich Myśli Jana Pawła II w Stalowej Woli.

*„Nie potrafię wskazać
na żadną inną potrzebę dzieciństwa
równie silną jak potrzebę ojca”
Zygmunt Freud*

WSTĘP

W życiu każdej rodziny rola matki i ojca jest czymś niezastąpionym. Tezy tej nie jest w stanie nikt podważyć. Sami z własnego doświadczenia wiemy, kim dla nas była matka a kim był ojciec, pod warunkiem, że mieliśmy to szczęście posiadać rodziców przynajmniej na etapie naszego dojrzewania, wzrastania. Na temat roli matki w rodzinie już wiele napisano. Zorganizowano wiele konferencji, sesji naukowych, wydano wiele publikacji książkowych itp. Zauważyć można, że w zupełnie w mniejszym stopniu zajmujemy się rolą ojca. Można z łatwością zauważyć, że jego pozycja

w społeczeństwie jakby zanikała. Kiedy znajdziemy się w sytuacjach wyborów komy dać większą szansę wychowania dziecka, zwykle przegrywa ojciec – dlaczego? Czy taki pogląd ukształtowała kultura, czy nakazuje takie postępowania zwyczaj, prawo? Wydaje się, że jest tu wiele wątpliwości i kwestii do wyjaśnienia. Zapewne wszyscy się zgodzimy, że konieczność uczestnictwa ojca w procesie wychowania dziecka jest jedną z najbardziej podstawowych prawd pedagogicznych znanych od najdawniejszych czasów¹.

Owszem, jest prawdą, że miłość ojcowska, rola ojca w rodzinie, jego

¹ Por. K. Arcimowicz. Obraz mężczyzny w Katechizmie Kościoła Katolickiego. [w:] Problemy Rodziny 2000, nr .2-3.

wpływ na rozwój i wychowanie dzieci ulegały zmianom na przestrzeni wieków, a proces dokonywania się tych zmian jest szczególnie intensywny w czasach współczesnych. W tradycyjnej rodzinie ojciec był jej głową, decydował o większości spraw, dostarczał środków utrzymania, był uosobieniem siły, sprawności, odporności psychicznej². Do zmiany roli ojca w rodzinie przyczyniło się powszechne zjawisko pracy zawodowej matki. I jak się coraz częściej okazuje, ojciec nie jest już jedynym, a czasem nie jest i głównym żywicielem rodziny. Nie jest również – jak to miała miejsce dawniej – reprezentantem szerszego społeczeństwa, autorytetów pozarodzinnych³. Nie jest też uosobieniem wiedzy, ponieważ w zakresie wykształcenia matka dorównuje mu, a nierzadko go przerasta. Jedynym czynnikiem, w którym nadal utrzymuje się przewaga mężczyzny jest sprawność fizyczna. W miarę postępów dziecka w procesie dojrzewania społeczno – moralnego ojciec oddziałuje na nie, nie tylko jako konkretna osoba, lecz także jako symbol. Możemy i musimy zadać sobie pytanie, dlaczego rola ojca została aż tak daleko osłabiona, jest pomijana a niekiedy wręcz lekceważona? Odpowiedź na to pytanie wydawać by się mogła jest prosta, ale tylko pozornie. Jeśli wejdziemy w istotę tej rzeczywistości, przekonamy się szybko, że sprawa nie jest tak prosta⁴.

² Por. Cz. Galek, *Troska o zdrowie młodzieży przełomu XIX i XX wieku światło polskiej literatury beletrystycznej i pamiętnikarskiej*, (in:) „Наукові записки”, Серія: Педагогіка і психологія, редактор: І.М. Шеремет, Вінниця 2008 (№ 25), str. 302-306.

³ Por. J. Witczak, *Ojcostwo bez tajemnic*. Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych. Warszawa 1987.

⁴ Por. K. Arcimowicz K., *Obraz ojca w polskich mediach*. [w:] Niebieska Linia, nr 1, 2004.

⁵ B. Nogaj, *Problemy samotnych ojców wychowujących dzieci w wieku przedszkolnym*. [w:] *Problemy Rodziny*, nr 3, 2001.

⁶ Por. J. Augustyn, *Ojcostwo. Aspekty pedagogiczne i duchowe*. Wydawnictwo WAM. Kraków 1999.

1. OBRAZ OJCA

Wizerunki ojców, występujące w polskich mediach, są pochodną dwóch odmiennych wizji męskości. Wzory ojca można podzielić na dwie kategorie: pierwsza kategoria związana jest z tradycyjnymi wyobrażeniami ojcostwa, druga zaś z nową koncepcją ojca. Tradycyjny model rodziny zakłada, że ojciec pracuje zawodowo, a matka zajmuje się domem i dziećmi. Mężczyzna dzięki temu, że spełnia rolę żywiciela rodziny, nie musi angażować się w opiekę nad dzieckiem i prace domowe - są to obowiązki kobiety. Takie wyobrażenia ról męskich i kobiecych często pojawiają się w polskich mediach⁵. W naszym kraju podstawową rolą, jaką przypisuje się mężczyźnie, jest rola ojca, który zabezpiecza byt materialny rodzinie. Nie jest przy tym ważna satysfakcja osobista mężczyzny z wykonywanej pracy i jego ambicje, najważniejsze by mógł zapewnić rodzinie odpowiednie warunki. Ojcowie, którzy nie mogą temu zadaniu podołać, są prezentowani jako nie w pełni wartościowi mężczyźni⁶.

Zmierzch patriarchy stał się początkiem epoki nowego ojca. W Polsce obok wzoru srogiego wychowawcy istnieje wzorzec ojca jako partnera dziecka. Nowy wzór pokazuje, że wychowywanie może się opierać nie tylko na utrzymywaniu rygoru, ale także na traktowaniu dziecka jako partnera, któremu należy tłumaczyć, dlaczego powinno postępo-

wać lub nie postępować w określony sposób. Postawa ojca polega na pomaganiu. Wzorzec ten jest trudny w realizacji, wymaga od mężczyzny wiele wysiłku, ale daje możliwość rozwijania głębokich więzi emocjonalnych z dzieckiem⁷.

2. ROLA OJCA NA DZIŚ

Miłość do ojca, przyswojenie sobie jego poglądów i zasad postępowania stają się podstawą wytworzenia u dziecka „symbolu ojca”. Symbol ten pozwoli mu na właściwe przystosowanie się do warunków życia społecznego. Człowiek taki będzie miał właściwy stosunek do swych przełożonych w pracy, cenionych przez siebie polityków i innych ludzi znajdujących w społeczeństwie miejsce „postaci ojcowskich”⁸.

Ojcowie często nie zdają sobie sprawy z tego, jak bardzo spostrzegawcze są ich dzieci, ile myśli u uczuć budzi w nich osoba ojca, jak myśli te i uczucia łączą się u nich z obrazem ojca. Dzieci przeważnie mają doskonałą ściśle określoną koncepcję „ojca”, która różni się znacznie od koncepcji „matki”. Według tej koncepcji ojciec przebywa poza domem więcej niż matka, wymierza kary częściej i dotkliwiej niż matka, umie więcej i jest na ogół ważniejszy niż matka. Dzieci doskonale uświadamiają sobie to, czego nie lubią u swoich rodziców, a także to, jakimi powinni być rodzice i jakie powinni mieć zalety. Chcą by byli oni towarzyscy, wyrozumiali, przyjemni, kochający,

uczuciowi, pogoni i aby służyli dobrym przykładem. Za najważniejsze uważają te cechy osobowości, które zapewniają im większe zainteresowanie się nimi rodziców i większą ich sympatię⁹.

W miarę jak dziecko rośnie, coraz większy udział w zapewnianiu mu poczucia miłości i bezpieczeństwa ma osoba ojca. Wpływ ojca na rozwój dziecka dokonuje się dwoma drogami. Pierwsza z nich to droga pośrednia, przez osobę matki. Druga droga wpływów ojca na dziecko prowadzi bezpośredni udział w codziennych zabiegach opiekuńczych oraz osobistych kontaktach z dzieckiem. Gdy ojciec wypełnia dobrze swą funkcję w rodzinie, to jego obecność w życiu dziecka daje mu oparcie i poczucie stabilności, czyni je bardziej szczęśliwym i bezpiecznym¹⁰.

Przeprowadzone badania naukowe dowodzą, jak ważną rolę odgrywa rodzina w kształtowaniu osobowości dziecka, jego myślenia i uczuć, kultury osobistej, woli charakteru. To właśnie w rodzinie dziecko najlepiej zostaje przygotowane do twórczego udziału w życiu społecznym. To właśnie rodzice realizują odpowiedzialne zadanie, jakim jest wychowanie dziecka zdrowego, szczęśliwego rozwijającego w pełni swoje uzdolnienia i zainteresowania. Duży wpływ na kształtowanie osobowości dziecka ma ojciec. Jego osoba jest równie ważna jak osoba matki. Ojciec na równi z matką jest odpowiedzialny za umysłowy, moralny i społeczny rozwój dziecka. Duże

⁷ W. Kruczyński. Patriarchat jako źródło przemocy. [w:] Niebieska Linia, nr 1, 2004 (14.05.2011 wydanie internetowe); Por. A. Różyło, O treściach łączonych w polszczyźnie ogólnej ze słowem *Bóg* [w:] *Bóg w językach, tekstach artystycznych i narracjach*, red. A. Różyło, Sandomierz 2006, s. 33-50.

⁸ K. Pospiszyl. O miłości ojcowskiej. Instytut Wydawniczy CRZZ. Warszawa 1976.

⁹ Por. S. Borzan. Postawa ojca wobec dziecka a jego popularność w klasie szkolnej. [w:] A. Garbarz A. (red.) *Horyzonty ojcostwa*. Instytut Teologiczno-Pastoralny im. Bł. Bp. J.S. Pelczara. Rzeszów 2000.

¹⁰ R. Grochocińska. *Życie dziecka w warunkach tymczasowej i stałej separacji matki i ojca*. Uniwersytet Gdański. Gdańsk 1992.

znaczenie ma zainteresowanie ojca pracą dziecka i jego umiejętnościami nawiązywania kontaktów z rówieśnikami. Jego siłą oddziaływania na dziecko jest ogromna i dzięki niej może ono coraz lepiej pokonywać codzienne trudności. Dziecko identyfikuje się z ojcem. Ta identyfikacja jest podstawowym czynnikiem kształtowania się ról związanych z płcią, zarówno u chłopców jak i u dziewcząt¹¹.

Ojciec może wpływać na rozwój dziecka bardziej znacząco niż matka, a to dzięki stosowaniu odmiennych wzmocnień i wysuwaniu zróżnicowanych oczekiwań związanych z rolami społecznymi mężczyzny. Brak ojca w rodzinie odbija się ujemnie na osobowości dziecka, o czym świadczy między innymi duży odsetek nieletnich przestępców, którzy rekrutują się z rodzin rozbitych¹².

3. PRZEKAZICIEL ŻYCIA

Ojcostwo mężczyzny pozostaje w ścisłym związku z funkcją przekazywania życia swoim dzieciom. Jest ono zarazem uwarunkowane szerokim zespołem międzyosobowych odniesień. Jan Paweł II naucza, że ojciec, jako mężczyzna, jest powołany, aby „wewnątrz komunii wspólnoty małżeńskiej i rodzinnej (...) żył w świadomości swego daru oraz roli męża i ojca”¹³.

Ojcostwo, podobnie jak macierzyństwo jest przekazywane z pokolenia na pokolenie. Pradziadek był ojcem, podobnie

dziadek. Każdy człowieka posiada ojca, który go zrodził. Także w rodowodzie Jezusa czytamy, że „Abraham był ojcem Izaaka; Izaak ojcem Jakuba; Jakub ojcem Judy i jego braci” (Mt 1,2). Mijały kolejne pokolenia, aż Jakub został „ojcem Józefa, męża Maryi, z której narodził się Jezus zwany Chrystusem” (Mt 1,16). W tradycji biblijnej i historycznej, ojciec był zwykle ukazywany jako głowa rodziny, jako ten, który dbał o jej utrzymanie i cieszył się w niej autorytetem¹⁴.

Ojciec, który troszczy się o dziecko i jest emocjonalnie z nim związany, stanowi podstawę rozwoju dziecka i pomyślnego ukierunkowania jego życia. M. Pytches pisze, że „ojciec otwiera dziecku drzwi świata, który jest na zewnątrz domu. We właściwym czasie powinien przeprowadzić dziecko przez te drzwi, aby wskazać mu odpowiedni kierunek i pozostać w zasięgu ręki, gdy będzie potrzebowało jego pomocy”¹⁵. Zadaniem ojca jest także nauczyć swoje dzieci wiary w Boga, szacunku do ludzi i ich dóbr oraz kultury osobistej. Powinien on również towarzyszyć dzieciom w przygotowaniu ich do przyszłych ról rodzicielskich¹⁶.

4. AUTORYTET OJCA

DIALOG MŁODYCH z dorosłymi staje się coraz trudniejszy, powiedział Paweł VI, zwracając się do Kardynała Mauricea Roy z okazji 80 rocznicy ogłoszenia Encykliki *Rerum novarum*. Ludzie zdają się zapominać o przykładzie Chrystusa,

¹¹ Por. Z. Dąbrowska-Caban. Rodzina polska u progu XXI wieku. [w:] Problemy Rodziny. nr 4, 1999.

¹² Por. D. Delumeau J., Roche, (red.) Historia ojców i ojcostwa. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne. Warszawa 1995.

¹³ Por. M. Balicki. Ku nowej ewangelizacji parafii. Sandomierz 2006.

¹⁴ A. Pluta. Wychowawcza rola ojca we współczesnej rodzinie. [w:] Problemy Rodziny, nr 5. 1980.

¹⁵ Por. M. Balicki. Ewangelizacja a parafia. [Idziesz:] „Dokąd Idziesz” nr 60 VII - VIII, 2004, s. 3.

¹⁶ J. Meany. Feministyczny atak na ojcostwo. [w:] O godność ojcostwa, materiały z Międzynarodowego Kongresu. Wydawnictwo Diecezji Pelplińskiej. Gdańsk 2000.

a także o Jego słowach: „Wy Mnie nazwacie Nauczycielem i Panem, i dobrze mówicie, bo nim jestem. Jeżeli więc Ja, Pan i Nauczyciel, umyłem wam nogi, to wyście powinni sobie nawzajem nogi umywać. Dałem wam bowiem przykład, abyscie i wy tak czynili, jak Ja wam uczyniłem” (J 13,13-15).

Rola ojca w rodzinie współcześnie uległa przeobrażeniu. Jego autorytet traci wiele na znaczeniu także z tego powodu, że dużo czasu spędza on poza domem. Dominującej roli ojca w rodzinie sprzeciwiają się także ruchy emancypacyjne. Nie bez wpływu na obniżenie autorytetu ojca pozostaje także ruch psychoanalizy, który deformując myśl Freuda, zaproponował hasło: „aby stać się dojrzałym i wolnym, trzeba «zabić» ojca, usunąć go”. W odniesieniu do Boga psychoanaliza głosiła, że uznanie Go za Ojca alienuje człowieka. Często także sami ojcowie nie są do końca świadomi swej roli. Niejako zapominają oni o tym, że ich godność płynie z faktu rodzicielstwa¹⁷.

Ojcostwo zobowiązuje ojca, aby dziecku, któremu przekazał życie, pomagał, opiekował się nim, uczył pacierza, towarzyszył na drodze rozwoju aż ku pełnej dojrzałości, zawsze z poszanowaniem jego godności. Tylko ojciec, który jest w bliskiej relacji ze swym dzieckiem już od okresu prenatalnego i od wczesnego dzieciństwa, jest w stanie znać jego upodobania, także te pozawerbalne. Zna on bowiem niejako intuicyjnie mechanizmy myślowe dziecka, a gdy nadejdzie odpowiedni czas,

przekaze mu także wszelką potrzebną wiedzę¹⁸.

Z osłabieniem autorytetu ojca, łączą niektórzy autorzy ogólny kryzys współczesnego autorytetu, także w wymiarze społecznym, w tym także autorytetu sprawujących władzę. Tutaj dopatrują się też oni przyczyny konfliktu pokoleń. Wygoda, dobrobyt, czas wolny przedstawione młodzieży jako cel życia i centralne miejsce w systemie wartości prowadzą do napięć i odbijają się z różną siłą na problemach życia rodzinnego, a także społecznego¹⁹.

Chrystus krytykuje koncepcję złe pojmowanego autorytetu. Mówi On: „Wiedzie, że władcy narodów uciskają je, a wielcy dają im odczuć swą władzę. Nie tak będzie u was. Lecz kto by między wami chciał stać się wielki, niech będzie waszym sługą. A kto by chciał być pierwszy między wami, niech będzie niewolnikiem waszym, na wzór Syna Człowieczego, który nie przyszedł, aby Mu służyło, lecz aby służyć i dać swoje życie na okup za wielu” (Mt 20, 25-28). Píše R. Fernandez, że „Być ojcem oznacza zatem: rodzić życie, być aktywnym źródłem i twórcą życia. Wykonywać ojcostwo lub autorytet to służyć, opiekować się i rozwijać życie zrodzone”. Ks. Kentenich uważa, że „Nie ma nic większego i piękniejszego dla prawdziwego ojca ponad to, że może on powiedzieć o sobie samym: Mój wizerunek stał się dla mojego dziecka idealnym obrazem Boga. Starałem się swoim działaniem i obecnością wycisnąć w duszy mojego dziecka obraz Boga Ojca i w ten sposób

¹⁷ T. Kasprzak. Tajemnica ojcostwa. [w:] Niebieska Linia, nr 1, 2004. (14.05.2011 wydanie internetowe).

¹⁸ Por. A. Jaworowska. Mężczyzna jako ojciec: predyspozycje do rodzicielstwa i uwarunkowania funkcjonowania w tej roli. Przegląd badań. [w:] Psychologia Wychowawcza. nr 5, 1985

¹⁹ M. Balicki. Ewangelizacja w ujęciu Jana Pawła II. [w:] J. Zimny. Katecheza w ujęciu Jana Pawła II. San-domierz 2004, s. 207 – 212. [w:] „Biuletyn Katechetyczny”, Przemysł Nr 8 (2006), s.104-108.

moje dziecko otrzymało zdrowe i prawdziwe pojęcie Boga. Nie jestem w stanie dać dziecku nic piękniejszego”²⁰.

Bóg Ojciec wychowuje w miłości. On dzieli się z człowiekiem potęgą swej siły stwórczej, a zarazem twórczej, pozwalając jemu także być ojcem. Słusznie przeto pisze R. Fernandez, że autorytet i władza Boga „są potęgą miłości, to znaczy dawania siebie i służenia. (...) Boże ojcostwo, jako moc miłości, jako władza służenia, umożliwiała i pobudza naszą wolność, strzeże nas i broni, abyśmy byli coraz bardziej sobą, wywyższa nas i honoruje, a jeżeli nas karci i karze, to czyni to zawsze z miłości i dla miłości. Taka jest norma wszelkiego ojcostwa na ziemi. Kiedy więc ojciec wykracza poza ten margines, zdradza wówczas swoje najgłębsze «ja» i niweczy swoje powołanie”²¹.

Współczesnym ludziom brakuje często przykładów ojców sprawujących dobrze swój autorytet w życiu codziennym. Między innymi z tego powodu, młodzi, pragnąc słusznych zmian, przeżywają zarazem niepewność, co do swojej przyszłości: „Któż nie dostrzeżę, że stąd powstać mogą konflikty, sprzeczki, zaniedbania obowiązków również w łonie rodziny, a nawet sposobów sprawowania władzy, wychowania do wolności, przekazywania wartości i przekonań dotyczących samych podstaw życia społecznego”. Młode pokolenie pozostawione sobie, szuka wartości, ale nie znajduje ich już, tak jak dawniej, w moralnych, intelektualnych, zawodowych walorach starszego

pokolenia, walorach, które zapewniają uznanie, poważanie i autorytet nie tylko w rodzinie, ale także poza nią”²².

Rodzice zwłaszcza ojcowie zajęci są różnymi sprawami życia zawodowego i społecznego, które wyłączają ich ze spraw domowych. Ponadto członkowie rodzin poddani są także wpływowi propagandy. Nie zawsze ma ona na względzie dobro człowieka, gdyż tworzona jest raczej na użytek różnych ideologii i kół, zwłaszcza przemysłowych. Prowadzi to do moralnej oraz ideowej dezorientacji. Brakuje po prostu podłoża dla ojcostwa, dla autorytetu, „który przejawia się w szacunku, należnym uznaniu, zaufaniu i wielostronnym oddziaływaniu”²³.

Zasady głoszone o autorytecie i o wolności mogą w ocenie krytycznie myślącej młodzieży jawić się jako abstrakcja, gdy tymczasem „autorytet, który oddziałuje wychowawczo, nie jest abstrakcją, lecz jest wcielany niejako w osobę (ojca lub matki), która w swoim postępowaniu kieruje się prawymi zamiarami i intencjami”. Stąd też autorytet ojca, jest mimo wszystko ciągle pożądanym i z utęsknieniem poszukiwanym. Niemiecki autor, W. Schulenberg, nie przyznaje racji tym autorom, którzy skłonni są przyjmować, że we współczesnych demokratycznych społeczeństwach pytanie o autorytet jest raczej reliktem epok minionych. Przypomina on, że w naszym kręgu kulturowym z autorytetem ojca porównywano autorytet szefa, monarchy, a nawet Boga. Przykład autorytetu ojca miał być uznanym wzorem dla

²⁰ Por. M. Balicki, Priorytety nowej ewangelizacji. [w:] Biuletyn Katechetyczny. Przemysł Nr 8 (2006), s. 45-50.

²¹ Por. Cz. Galek, Wychowawcza rola Kościoła katolickiego i religii w twórczości Bolesława Prusa, [w:] „Studia Pastoralne” 2008, nr 4, s. 282-292.

²² J. Śledzianowski, Zranione ojcostwo. Kuria Diecezjalna w Kielcach. Kielce 1999.

²³ K. Pospiszyl, Kontrowersje wokół ideału męskości. [w:] Problemy Rodziny 1998, nr 2.

wszystkich innych. Postawa taka wynikała ze szczególnego szacunku dla ojca.

O tym, że w grupie rodzinnej kierownictwo powinno należeć do ojca, był przekonany nawet twórca pedagogiki w Związku Radzieckim, M. Makarenko. Jego podstawowe założenie sprowadzało się do twierdzenia, że ojciec jest głową rodziny. Matka pełni rolę uzupełniającą, chociaż zarazem: „tam, gdzie jest dodatnia rodzina, tam jest dodatnia kobieta”²⁴. Jednakże, «dodatnia» kobieta, osiąga zarazem cel i «powodzenie» jedynie w takiej rodzinie, gdzie jest «dodatni» ojciec.

Jak wynika z badań polskiej socjolog, A. Kłoskowskiej, dobry ojciec rodziny powinien być osobą dobrze zarabiającą, dawać dzieciom przykład, być przywiązany do domu. Takie cechy u ojca budzą zaufanie i ułatwiają poddanie się jego autorytetowi. Ojciec zapewnia rodzinie nie tylko byt materialny, ale bardziej jeszcze rozwój duchowy. Autentyczne zaangażowanie się ojca w życie dziecka, ma ogromne znaczenie dla kształtowania się jego postaw moralnych i społecznych, a także dla formowania się jego osobowości. Ojciec wywiera silny wpływ na dziecko nie tylko jako konkretny człowiek, lecz także jako symbol, a o jego autorytecie decyduje przede wszystkim postawa moralna, opiekuńczość, cierpliwość, odpowiedzialność za sprawę rodziny²⁵.

Ponadto ojciec może stać się wzorem osobowym dla dziecka, jego modelem. Aby jednak oddziaływanie „ojca przez modelowanie było możliwe, dziecko

musi być zainteresowane tym wzorem osobowym”. Badacze twierdzą, że ojciec jest bardziej modelem dla syna, a matka dla córki. W miarę dorastania, dzieci coraz mniej kierują się poglądami i wartościami występującymi u rodziców. Chłopcy, którzy mają możliwość bez zahamowań i przeszkód silnie identyfikować się z ojcem, posiadającym w ich oczach autorytet wyrastający ze zdecydowanie męskich cech zachowania się, są w zasadzie bardziej dojrzałymi uczuciowo i nie przejawiają stanów lękowych. Bardziej też na chłopcach niż na dziewczynkach odbija się długa nieobecność ojca w domu²⁶.

Dorośli mężczyźni dobrze przystosowani społecznie, którzy odnoszą sukcesy, mieli ojców, z którymi łączyła ich wewnętrzna więź i zaufanie, którzy byli opiekuńczy i poświęcali dzieciom wiele czasu. Mężczyźni społecznie źle przystosowani pochodzą z reguły z rodzin, w których rodzice żyli ze sobą niezgodnie, ojciec zaś był albo mało opiekuńczy, albo słaby i neurotyczny. Ojciec obecny w domu, ale nie opiekuńczy, nie cieszy się autorytetem i jego oddziaływanie jest raczej negatywne.

5. ŚWIADOMI WŁASNEJ GODNOŚCI

Na ogół nikt nie ma wątpliwości jak ważna jest rola ojca w wychowaniu syna, któremu przede wszystkim ojciec może dostarczyć konkretnego wzoru osobowego. Dzięki kontaktowi z ojcem dziecko ma okazję poznać w życiu codziennym, poznać z bliska typowo męskie cechy osobowości. Dzięki temu

²⁴ Por. M. Balicki. Główne założenia wychowawcze Matki Kolumby-Róży Białeckiej. [w:] „Pedagogika Katolicka”. Nr 2 (1) 2008, s. 266–276.

²⁵ Por. M. Ziemska. Rodzina a osobowość. Wiedza Powszechna. Warszawa 1979.

²⁶ Por. A. Różyło, Bóg dla dzieci – obraz Boga w piosenkach Arki Noego [w:] Człowiek i sacrum, red. D. Sarzyńskiej i R. Tokarskiego, Sandomierz 2006, s. 337-348.

chłopiec uzyskuje wzór do naśladowania, model męskości. Dzieci przyswajają sobie szybciej pozytywne i negatywne formy zachowania się przedstawicieli tej samej płci niż płci odmiennej. Powyższa prawidłowość ma szczególne znaczenie w przypadku uczenia się szeregu ról społecznych związanych z płcią człowieka. Role te są lepiej przez dziecko przyswajane, jeśli ma stałe ono możliwość obserwowania dorosłego człowieka tej samej płci w najróżnorodniejszych sytuacjach życia codziennego²⁷.

Chłopcy identyfikują się silniej i pełniej z kochającym, serdecznym i „wszechmocnym” ojcem szczególnie gdy ta „moc” jest dobroczynna dla dziecka, niż z ojcem karzącym i odrzucającym. Również względy okazywane ojcu przez matkę mogą być czynnikiem sprzyjającym identyfikacji z nim. Kiedy wzajemne stosunki między rodzicami są serdeczne, syn chce być taki jak ojciec, a córka jak matka, żeby otrzymywać dowody uczuć. W rodzinie pełnej dzieci mają nie tylko możliwość zdobycia podstawowej identyfikacji w zakresie płci przez utożsamianie się z rodzicami tej samej płci, a odróżnienie się od rodziców płci przeciwnej. Do pewnego stopnia mogą się identyfikować w zakresie niektórych cech wzoru osobowego z rodzicami płci przeciwnej. Taka identyfikacja „na krzyż” w zakresie niektórych cech jest pożądana. Chłopcu bliskość wzoru osobowego matki pozwoli w przyszłości na lepsze zrozumienie żony i córki, niż gdyby wzór osobowy matki odrzucił całkowicie i nic z niego nie włączył do własnego postępowania²⁸.

Bardzo ważną rolę, choć jakościowo inną niż u chłopców, spełnia ojciec w rozwoju psychicznym dziewcząt. Niektóre właściwości zachowania dziewczyna przejmuje od ojca. Może to dotyczyć zainteresowań, postaw moralnych, stosunku do pracy. Ojciec jest zazwyczaj pierwszym dorosłym mężczyzną, z którym dziewczyna się styka, a często jedynym, który zajmuje się jej wychowaniem, a jednym z nielicznych, których zachowanie ma okazję obserwować w codziennym życiu. Na podstawie tej obserwacji kształtują się jej poglądy na mężczyznę w ogóle²⁹.

W miarę jak dzieci dorastają i wraz z poszerzeniem się ich kontaktów społecznym, przekonują się, że rola ojca jest traktowana bardziej prestiżowo niż rola matki. Konsekwencji ojciec zaczyna mieć coraz większy wpływ na nabywanie przez dzieci właściwości typowych dla ich płci. Dla chłopców ojciec stanowi model tej roli, a dla dziewcząt jest źródłem dezaprobaty lub aprobaty dla ich postępowania zgodnego z płcią.

Nawet, gdy dzieci znają już prestiż roli, a dla dziewcząt jest źródłem dezaprobaty lub aprobaty dla ich postępowania zgodnego z płcią. Nawet, gdy dzieci znają już prestiż roli mężczyzny, wpływ ojca na nabywanie przez nie właściwości typowych dla ich płci zależy od tego, jak się układają stosunki między ojcem a dziećmi. Gdy stosunki te cechuje zainteresowanie i serdeczność, wpływ ojca na upodobanie się typowego przedstawiciela danej płci będzie większy niż wówczas, gdy te stosunki charakteryzuje brak zainteresowania lub odrzucająca postawa w stosunku do dzieci.

²⁷ F. Znaniecki. Socjologia Wychowania. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa 2001.

²⁸ J. Pulikowski. Warto być ojcem. Inicjatywa Wydawnicza „Jeruzolima”. Poznań 2002.

²⁹ J. Śledzianowski. Zranione ojcostwo. Kuria Diecezjalna w Kielcach. Kielce 1999.

Dla syna ojciec jest wzorcem czy modelem męskości. Brak kontaktu z ojcem zawsze będzie prowadził do poważnych następstw w rozwoju psychoseksualnym syna, zwłaszcza w procesie identyfikacji psychoseksualnej. Troska ojca o rodzinę, jego miłość do dzieci, szczególnie do syna, stosunek do żony, zachowanie, praca, także poglądy – wszystko to wywiera wpływ na proces psychoseksualne identyfikacji syna.

Dla dziewczyny ojciec jest kimś, kto ma duży wpływ na kształtowanie jej życia uczuciowego. Dziewczyna, która ma dobry, serdeczny kontakt uczuciowy z ojcem, ma właściwe doniesienie do chłopaków. Gd brak jej tego bliższego kontaktu z ojcem odruchowo szuka w chłopaku tego, czego jej brakuje w kontakcie z ojcem. Chłopak tego nie rozumie i taki układ jest źródłem bolesnych zawodów. Dla dziewczyny życziwa miłość ojca jest jakimś wzorcem bezinteresownej, życziwej miłości. Ojciec, który cieszy się swoją córką, jest z niej dumny, jest w pewnym sensie zachwycony tym, co ona reprezentuje, wpływa na to, że ma ona poczucie własnej godności jest jakaś pogodna i czuje się bezpieczna. Takie uczucia ojcowskie są bardzo potrzebne dziewczynie³⁰.

Miłość się nigdy nie narzuca, ona się jedynie ofiarowuje. Uczy nas tego sam Bóg. Mimo cierpień i różnych braków, jakie spostrzegamy na co dzień w świecie, Bóg pozostaje zawsze Bogiem dobroci i miłosierdzia. Aby w dzisiejszym świecie zapanował prawdziwy obraz Boga, Ojca Wszechmogącego, wszystko widzącego i miłosiernego, ojcowie ziemscy muszą na nowo odkryć własną

godność oraz przeżyć swoje ojcostwo ze świadomością, że wszyscy ludzie są dziećmi Boga. Píše R. Fernandez: „Jeżeli jestem autentycznym ojcem, to powinienem się troszczyć o swoje dzieci we wszystkich sytuacjach, tak by one, chociaż będą musiały poważnie walczyć, aby dać sobie radę w życiu, miały ciągle w swym wnętrzu to poczucie: w moim ojcu czuję się zawsze pewnie i bezpiecznie”.

Ojciec ma obowiązek troszczyć się o swe dziecko w sposób możliwie najdoskonalszy, tak aby nabrało ono całkowitej wewnętrznej pewności i poczucia bezpieczeństwa. R. Fernandez pisze: „człowiekowi dzisiejszemu brakuje pewności życiowej; wszystko się trzęsie. Wszystko jest jawne! Jak mocno zagrożone jest życie we wszystkich wymiarach! I pośród tego chaosu i roztrzęsienia, sam Pan mówi o niewysłowionej opiece Ojca Niebieskiego; tak, że dziecko Ojca może się czuć otoczone płaszczem i być bezpieczne we wszystkich sytuacjach życiowych”. Ojciec Nasz, któryś jest w niebie, z Tobą i z naszymi ojcami ziemskimi chcemy być zawsze duchowo zespoleni, bo tu znajdujemy miłość, która pochyla się z szacunkiem nad każdym dzieckiem, także nad synem marnotrawnym. Powiedział Chrystus: „Znam moich i moi mnie znają, podobnie jak Ojciec mnie zna, i ja znam Ojca”.

Czy się to nam podoba, czy nie, pisze M. Pytches, rodzice są przykładem dla swych dzieci. „Ojciec jest dla syna wzorem męskości, ojcostwa i tego, jak być mężem. Dla swej córki matka stanowi wzór kobiecości, macierzyństwa i tego, jak być żoną”³¹. Młodzi uczą się od star-

³⁰ Por. K. Arcimowicz K., Obraz ojca w polskich mediach. [w:] Niebieska Linia, nr 1, 2004.

³¹ Por. M. Balicki. Udział ludzi świeckich w dziele ewangelizacji Kościoła. [w:] J. Zimny (red.). Semper in altum Zawsze wzwyż. Stalowa Wola 2010, s.745-753.

szych, a nauczanie to może przebiegać w sposób formalny i nieformalny. Często właśnie nieformalne nauczanie wywiera na dziecko większy wpływ niż nauczanie formalne, gdyż to, co dziecko odbiera zmysłami, może docierać do najgłębszych pokładów jego osobowości. I tak: „kiedy zmęczone dziecko wraca ze szkoły i wita go od progu zapach pieczonych ciastek i głos śpiewającej matki, a potem jej uścisk, to dziecko takie może nigdy nie otrzymać żadnej formalnej wiedzy na temat macierzyństwa, ale w rzeczywistości otrzymało ono przekaz nieformalny, którego nigdy nie zapomni”³².

Dobrego wzoru potrzebują w szczególności dorastający chłopcy, przechodzący okres dojrzewania. Poszukują bohatera, którego mogliby naśladować. „Jeżeli ojciec jest dostępny i wystarczająco atrakcyjny, wybiorą jego. Ale jeśli nie można się do niego zbliżyć, nie można na nim polegać, czy nie interesuje się nimi, automatycznie dyskwalifikuje siebie. Chłopcy znajdą sobie innego przywódcę, z którym będą mogli się utożsamić. Może to być ktoś zupełnie niewłaściwy. (...) Styl życia ojca może być niekiedy nieprawidłowy, ale chłopiec wybierze go, ponieważ jest on «jego tatą»”³³.

6. KU SPOŁECZEŃSTWU

Obecność ojca w rodzinie, jego aktywny udział w jej życiu, a zwłaszcza w wychowaniu dzieci stanowią klucz do ich prawidłowego rozwoju psychicznego i dobrego przystosowania społecznego.

Ojciec powinien wiedzieć, jak wielką rolę dogrywa w wychowywaniu dzieci, powinien mieć świadomość jak ważna jest jego aktywna obecność w życiu dziecka, jak ważne jest dojrzałe rodzicielstwo, jak ważne dostarczanie pozytywnych wzorów właściwości ogólnoludzkiej oraz specyficznie męskiej. Pozytywne relacje między ojcem a dzieckiem są więc warunkiem stopniowego osiągnięcia przez nie dojrzałości społecznej. Aby jednak proces ten mógł przebiegać prawidłowo, konieczna jest uchwytna dla dziecka obecność ojca w rodzinie, a także aktywny udział w wychowaniu.

Jeśli ojciec sprawuje nad dziećmi słabą kontrolę ich zachowania i niedostatecznie hamuje zachowania negatywne, u niektórych dzieci formują się pod wpływem wzorów zachowań w grupie rówieśniczej postawy agresywne, anarchiczne, prowadzące do reakcji przestępczych. Dzieci te nie mają wyrobionego poczucia moralnego, niedostatecznie jest u nich rozwinięty mechanizm samokontroli i sumienia. Zdarzają się ojcowie, którzy dość często kontaktują się z dziećmi, zwłaszcza z synami, lecz nie mają na nich większego wpływu i nie potrafią wdrażać ich do przestrzegania dyscypliny. Przyczyny tego leżą w strukturze osobowości³⁴.

Istnieje kategoria ojców odznaczających się małą pewnością siebie, chwiejnych w swych decyzjach, ogólnie biorąc słabych psychicznie. Ojcowie Ci nie mogą stworzyć dzieciom odpowiednich warunków do zaspokojenia ich potrzeby bezpieczeństwa, dać im oparcie

³² J. M. Solińska. Wpływ postaw wychowawczych rodziców na aspekt opisowy, wartościujący i normatywny obrazu własnej osoby ich dzieci w wieku dorastania. [w:] K. Pospiszyl. Z badań nad postawami rodzicielskimi. UMCS. Lublin 1988.

³³ Mierzwiński B., Istotna rola mężczyzny we wspólnocie życia rodzinnego. Wrocław 1988 s. 177.

³⁴ K. Pospiszyl. Ojciec a rozwój dziecka. Wiedza Powszechna. Warszawa 1980.

i wzmocnić ich samoocenę. Tego rodzaju sytuacja w rodzinie może wytworzyć niepokój, wyniku którego dziecko nabywa postawę lękową, staje się nieśmiałe, bierne. Najbardziej korzystną do ukształtowania się u dziecka emocjonalnych składników wartościowania moralnego jest łagodna postawa wychowawcza ojca, połączona z okazywanym przez niego w dużym stopniu czułością. Jeśli dziecko jest z ojcem związane uczuciowo, wówczas jego psychologiczne potrzeby są zaspokojone. Chłopcy, których ojcowie przejawiają postawę chłodną i odrzucającą, mogą mieć opory w uznawaniu ich męskich cech za godne naśladowania. Serdeczne stosunki uczuciowe ojca z synem nie tylko umożliwiają identyfikację, ale stwarzają właściwy grunt dla kierowania postępowaniem chłopca, który nie chce utracić uczucia ojca, lub narazić się na jego choćby łagodną dezaprobatę³⁵.

Badacze tematu podkreślają wagę roli ojca, przy czym na pierwszy plan wysuwają ilość i jakość interakcji z dzieckiem. Jeśli te interakcje były częste, a ojciec darzył dziecko uczuciem, to przywiązywał się ono do ojca silniej niż do matki, mimo iż matka spędzała z nim więcej czasu. Czas przebywania jest bowiem o tyle istotny, o ile mają miejsce interakcje z dzieckiem.

7. KU PODSUMOWANIU

Rola ojca w rodzinie jest równie ważna jak rola matki. Oboje są wzorami odpowiednio męskości i kobiecości. Mając za wzór rodziców dziecko uczy się ról społecznych, które będzie pełnić w przyszłości: mężczyzny i kobiety, męża i żony, ojca i matki. Przygotowania do pełnienia

tych ról odbywa się przez wychowanie nieco odmienne dla chłopców i dziewcząt oraz przez identyfikację.

Wzory ojca i matki potrzebne są dziecku, aby mogło nauczyć się roli właściwej danej płci. Dzieci identyfikują się także w zakresie niektórych cech z rodzicami płci przeciwnej. Może to ułatwić dziewczynie, np. poleganie na sobie samej. Aby proces identyfikacji przebiegał sprawnie, konieczna jest więź uczuciowa między dzieckiem a rodzicami. Można wyróżnić niektóre cechy miłości ojcowskiej. Do głównych należy zaliczyć:

Warunkowość – dziecko musi spełniać określone warunki, aby zasłużyć na miłość ojca. Nie kocha on dziecka tylko dlatego, że jest jego dzieckiem, ale dlatego, że spełnia pewne ojcowskie oczekiwania np. jest grzeczne, dobrze się uczy, interesuje się sportem.

Wymagalność – uczucie ojcowskie rozwija się i umacnia, jeśli dziecko spełnia postawione mu przez rodzica zadania. Wymaganie dotyczą: umiejętności i przyswojenie wartości, zdolności do pokonywania przyszłych trudności życiowych, zahartowanie w sytuacjach społecznych.

Krytycyzm (ocenie) – ojciec jednoznacznie ocenia konkretne zachowanie dziecka i otwarcie wyraża uczucia związane z postępowaniem dziecka. Miłość ojcowska często stosuje nagrody i kary.

Zanikanie – ojcowskie uczucia ulegają okresowym osłabieniom wtedy, gdy dziecko nie postępuje zgodnie z określonymi wymaganiami. Uczucie ojcowskie często słabnie lub nawet zanika w okresie osiągnięcia dojrzałości.

Miłość ojca do syna nie jest bezwarunkową miłością matki, jaką obdarza

³⁵ Por. M. Wolicki. Rola ojca w rodzinie. [w:] A. Garbarz. [w:] Horyzonty ojcostwa. Rzeszów 2000.

ona wszystkie bez wyjątku swoje dzieci. Ojciec kocha najbardziej te dzieci, które spełniają jego oczekiwania i mają największe szanse, aby stać się dzieckiem własności i funkcji społecznych ojca.

Dominujące w Polsce stereotypy płci powodują, iż mężczyźni oraz kobiety, którzy chcą realizować w swoim życiu nowe wzory, są nieustannie poddawani presji społecznej, wtłaczającej ich w tradycyjne role. Ponowoczesne odejście od tradycyjnych zasad życia, rodzi niepewność i niepokój związany z utratą poprzedniego porządku.

STRESZCZENIE

Rola ojca w rodzinie, jego wpływ na rozwój i wychowanie dzieci ulegały zmianom na przestrzeni wieków, a proces dokonywania się tych zmian jest szczególnie intensywny w czasach współczesnych. W tradycyjnej rodzinie ojciec był jej głową, decydował o większości spraw, dostarczał środków utrzymania, był uosobieniem siły, sprawności, odporności psychicznej. Do zmiany roli ojca w rodzinie przyczyniło się powszechne zjawisko pracy zawodowej matki. Jak się coraz częściej okazuje, ojciec nie jest już jedynym, a czasem nie jest i głównym żywicielem rodziny. Jedynym czynnikiem, w którym nadal utrzymuje się przewaga mężczyzny jest sprawność fizyczna. Czy taka sytuacja jest właściwa? – zapewne. Na ten stan rzeczy wpływ ma wiele czynników. Po-

trzeba na nowo odbudować obraz ojca i jego autorytet nie tylko w rodzinie, ale w społeczeństwie. Niniejszy artykuł jest próbą prowadzącą do odpowiedzi na pytanie” dlaczego rola ojca w rodzinie w czasach współczesnych jest tak mało znacząca? Jakie są tego przyczyny?

SUMMARY

The role of the father in the family, its impact on the development and upbringing of children have changed over the ages, and the process of making these changes is particularly intensive in recent times. In the traditional family, the father was her head, made decisions in most cases, provide the means of living, was the epitome of strength, fitness, psychological resilience. A widespread phenomenon of working of mother caused a change of the role of father in a family. As it is becoming increasingly apparent, the father is no longer the only, and sometimes not the main breadwinner of the family. The only factor that still remains a predominance of male is fitness. Is this situation is correct? - probably. This situation is influenced by many factors. It is needed to rebuild a new image of the father and his authority not only in family but also in society. This paper is an attempt that leads to the answer of the question: “Why the role of father in the family in modern times is so insignificant? What are the causes of such situation?”

„Choćbyś przegrał całkowicie, zbierz się, zgarnij, zacznij od nowa! Spróbuj budować na tym, co w tobie jest z Boga”.

(S. Wyszyński)